

Svitlana Kravchenko

Wołyński Narodowy Uniwersytet imienia Łesi Ukrainki, Łuck, Ukraina
and University of Lodz Poland
grelya64@ukr.net

 0000-0003-3225-1771

Działalność wydawnicza emigracji ukraińskiej w Warszawie i innych miastach II Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym

Publishing activity of the Ukrainian emigration in Warszawa and other cities of the Second Polish Republic in the interwar period

Abstrakt: W artykule przeanalizowano dwa okresy działalności wydawniczej ukraińskiej emigracji w Polsce w latach 1920–1930. Pierwszy etap (1920–1924) – okres istnienia obozów internowania dla żołnierzy ukraińskich w Polsce oraz drugi etap (1924–1939) – okres emigracji cywilnej. Przedstawiono warunki materialno-finansowe, społeczne i kulturalne funkcjonowania wydawnictw, redakcji i drukarni w obozach, które istniały m.in. w Kaliszu, Piotrkowie Trybunalskim, Łańcucie, Tarnowie i in. Odnotowano główne ośrodki wydawnicze prasy i książki ukraińskiej, takie jak Warszawa, Lwów, Kraków i inne, w których działały ukraińskie organizacje i instytucje polityczne, kulturalne, naukowe i oświatowe. Jednym z głównych ośrodków zajmujących się publikowaniem ukraińskich książek w Polsce był Ukraiński Instytut Naukowy, który działał w Warszawie i zajmował się przygotowaniem, tłumaczeniem i drukiem prac naukowych, literatury pięknej, podręczników i innych rodzajów produktów książkowych. W pracy przeanalizowano również najbardziej znane czasopisma wydawane w obozach ukraińskich internowanych żołnierzy, a później przez cywilnych emigrantów. Podsumowano główne treści, warunki oraz kulturowe i historyczne znaczenie ukraińskiej prasy i wydawnictw książkowych dla zachowania tożsamości narodowej Ukraińców na emigracji.

Słowa kluczowe: wydawnicza działalność – emigracja ukraińska – prasa – Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie

Keywords: publishing activity – Ukrainian emigration – press – Ukrainian Scientific Institute in Warsaw.

Wprowadzenie

Ukraińcy byli największą mniejszością narodową w II Rzeczypospolitej, stanowili ponad 6 milionów obywateli – około 15% ogółu ludności Polski. Taki stan rzeczy był wynikiem potężnej fali emigracji politycznej po klęsce ukraińskiej wojny narodowowyzwoleńczej w latach 20. Największa liczba byłych żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej i cywilnych Ukraińców osiedliła się w Polsce w latach 20. i 30. XX w. Drugim powodem była redystrybucja terytoriów, która nastąpiła w wyniku podpisania traktatu pokojowego w Rydze, zgodnie z którym ziemie Wołynia i Galicji stały się częścią polskiego państwa.

Znaczną część internowanych ukraińskich wojskowych stanowiła elita intelektualna: naukowcy, nauczyciele, księża, artyści, pisarze i in. Ponadto na emigrację udały się instytucje rządowe Ukraińskiej Republiki Ludowej, wiele ukraińskich organizacji, instytucji naukowych i artystycznych. Po przejściu trudnego etapu adaptacji do życia w obcym państwie i kulturze, starali się wznowić działalność kulturalną i edukacyjną wśród swoich rodaków na obczyźnie, w tym poprzez publikację książek i czasopism. Prasa i wydawnictwa książkowe stały się jednym z głównych narzędzi zachowania tożsamości narodowej, duchowego przetrwania, rozwoju i konsolidacji Ukraińców w Polsce.

Zagadnienie działalności wydawniczej ukraińskiej emigracji w Polsce w okresie międzywojennym było przedmiotem badań polskich i ukraińskich uczonych. Ich prace w dużej mierze poświęcone były prasie emigracji ukraińskiej oraz periodykom wydawanym w obozach internowanych żołnierzy ukraińskich na początku lat 20. XX w. W znacznie mniejszym stopniu analizowano proces wydawania książek.

Jednym z pierwszych opracowań ukraińskiej prasy internowanych Ukraińców w Polsce i w innych krajach były prace kijowskiej badaczki Natalii Sydorenko, w której przeanalizowała prasę wydawaną w pierwszej połowie lat 20. w obozach internowanych Ukraińców w Czechach, Rumunii, Polsce i innych krajach¹.

Ogólny obraz prasy internowanych Ukraińców uzupełniło także opracowanie historyczno-bibliograficzne polskiego badacza Emiliana Wiszki, opublikowane najpierw w Polsce, a następnie w Ukrainie². W pracy tej badacz opisuje historyczne i kulturowe tło powstania i funkcjonowania prasy ukraińskiej emigracji oraz podaje ogólne informacje bibliograficzne o czasopismach,

1 Н. Сидоренко, *Національно-духовне самоствердження: у 3 кн.*, Київ 2000 i Н. Сидоренко, *«Задротяне» життя українських часописів на чужині (1919–1924)*, Київ 2000.

2 Е. Wiszka, *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*, Toruń 2001 i О.Вішка, *Преса української еміграції у Польщі 1920–1939*, Львів 2002.

zwracając szczególną uwagę na prasę wydawaną w obozach internowanych żołnierzy ukraińskich.

Aleksander Kolańczuk w swoim artykule przedstawia ogólny przegląd sytuacji w zakresie działalności kulturalno-oświatowej ukraińskiej emigracji w Polsce. Wspomina w nim o niektórych czasopismach i książkach głównie z pierwszej połowy lat 20. XX w. wydawanych w obozach internowanych Ukraińców³.

W 2021 r. ukazała się praca ukraińskiej badaczki Julii Hołubnychy-Szlenczak, w której podsumowuje ona wszystkie zebrane informacje na temat działalności wydawniczej prowadzonej w obozach internowanych Ukraińców w Polsce w pierwszej połowie lat 20. XX w.⁴

Istnieje również szereg publikacji dotyczących funkcjonowania poszczególnych periodyków, skupiających się na repertuarze, wydawcach, redaktorach i autorach poszczególnych czasopism emigracji ukraińskiej wydawanych w Polsce w okresie międzywojennym⁵.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie etapów działalności wydawniczej Ukraińców w Polsce w okresie międzywojennym, z uwzględnieniem dorobku powyższych autorów i uzupełnieniem go o informację na temat stanu wydawnictw książkowych i prasy emigracji cywilnej, w tym analizę działalności wydawniczej tych instytucji i organizacji ukraińskich w latach 20. i 30. XX w., które nie zostały uwzględnione we wcześniejszych opracowaniach. Do badania problemu wykorzystano następujące metody naukowe: indukcyjną, opisową, historyczną, analizę prasy, badanie dokumentów, analizę i krytykę piśmiennictwa.

W działalności wydawniczej ukraińskiej emigracji w Polsce w okresie międzywojennym można wyodrębnić wydawanie czasopism i książek. Każda z ww. rodzajów działalności wydawniczej miała swoje ośrodki, autorów, wydawców i redaktorów. Jednocześnie chronologicznie działalność wydawnicza Ukraińców dzieli się na dwa etapy: okres obozowy i cywilny. Okres obozowy obejmował lata 1920–1924 – okres istnienia obozów internowania dla żołnierzy

3 О. Коляничук, *Освітня, пресова та видавнича діяльність української еміграції в Польщі у 20-х роках ХХ ст.*, *Український інформаційний простір*, 2(6), с. 119–138, [online] [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(6\).2020.219800](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(6).2020.219800) [dostęp 2.12.2020]

4 Ю. Голубничя-Шленчак, *Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі (1921–1924 рр.)*, Київ 2021, [online] <http://surl.li/rzyqa> [dostęp 2021].

5 С. Кравченко, *Шляхи української еміграції в Польщі: часопис «Наш світ» у варшавський період (1924–1926 рр.)*, [w:] „Збірник наукових праць НДЦП НАНУ”, Вип. № 13, Львів 2005, с. 32–44; С. Кравченко, *Часопис «На чужині» – літопис українського студентського життя в еміграції на початку 20-х років ХХ ст.*, [w:] „Збірник наукових праць НДЦП НАНУ” 2006, Вип. № 14, с. 219–225; С. Кравченко, *Літературний журнал «Ми» (Варшава 1933–1937, Львів 1937–1939): програмні засади, художньо-публіцистична творчість, роль у літературному процесі*, [w:] „Збірник праць НДЦП НАНУ” 2007, Вип. 15, с. 51–60 i in.

ukraińskich w Polsce, gdzie wydawano czasopisma i niewielką liczbę książek. W 1924 r. obozy przestały istnieć, a przebywający w nich wojskowi przenieśli się do różnych miast Polski lub wyjechali do innych krajów na pobyt stały. Od 1924 do 1939 r. trwał drugi okres działalności wydawniczej, który koncentrował się w największych miastach – ośrodkach wydawniczych, takich jak Warszawa, Kraków, Lwów i inne. W tym czasie zmienił się charakter czasopism i znacznie wzrosła liczba wydawanych książek. W związku z tym prasę wydawaną przez Ukraińców w Polsce można podzielić na prasę obozową, która była wydawana w obozach internowania, oraz prasę emigracji cywilnej. Na jej łamach odzwierciedlane były wszystkie aspekty życia społecznego, kulturalnego i politycznego ukraińskiej emigracji, a służyła ona również jako środek konsolidacji sił narodowych.

Warunki finansowe i techniczne ukraińskiej prasy były bardzo trudne. Funkcjonowała „kosztem ukraińskich instytucji i prywatnych darowizn”⁶, czasopisma były drukowane na tanim papierze i przygotowane na bardzo prymitywnej makiecie technicznej. Często publikowano tylko kilka numerów, po czym wydawnictwo przestawało istnieć z powodu braku funduszy. Wśród czasopism, które miały szczęście przetrwać kilka miesięcy, a nawet lat, są miesięcznik literacki „Veselka” (1922–1923), czasopismo literacko-wojskowe „Nasza Zoria” (1920–1923) i dwutygodnik „Duchovna Besida” (1924–1925), almanach (rocznik) „Dnipro” (1922–1925, 1927–1940), magazyn ilustrowany „Duchovnyj Sijacz” (1927–1930), rocznik „Za Deržavništ” (1929–1938), wojskowy magazyn literacki „Tabor” (1923–1924, 1927–1939), magazyn literacki „My” (1933–1939) i inne.

Wydawnictwa obozowe wyróżniały się tematyką i repertuarem. Dostarczały przede wszystkim informacji o życiu w obozach internowanych żołnierzy ukraińskich, o wydarzeniach społecznych i kulturalnych, które miały tam miejsce. Dziś czasopisma te pozostają unikalnym źródłem informacji o tym okresie historycznym. Ponadto czasopisma obozowe stwarzały mieszkańcom obozów szansę wykorzystania swojego potencjału twórczego; wielu pisarzy, naukowców, nauczycieli, inżynierów i dziennikarzy – Jewhen Małaniuk, Mykyta Szapował, Jurij Darahan i inni – prezentowało swoją twórczość literacką na łamach tych czasopism. Twórczość pomagała przetrwać w ciężkich warunkach fizycznych i psychicznych, jednoczyła dookoła redakcji i dawała możliwość rozwoju własnej kultury narodowej w obcym środowisku kulturowym.

Pisma obozowe wydawano w miastach, w których znajdowały się obozy internowania – w Kaliszu, Łańcucie, Piotrkowie Trybunalskim i innych.

6 Н. Сидоренко, *Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Ч. II. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924)*, Київ 2000, с. 243.

W 1922 r. w Kaliszu powstało Towarzystwo Literacko-Artystyczne „Veselka”, które wydawało pismo literackie pod tą samą nazwą. Czasopismo „Veselka” ukazywało się w latach 1922–1923, w redakcji pracowali m.in. J. Darahan i Mykoła Selehij. Publikowało na jej łamach wiersze J. Małaniuka i J. Darahana, Apolonija Padolysta, Mychajła Osyki, sztuki Fedora Kruszynskiego, Iwana Zubenki, Ołeksy Karmaniuka, a nawet tłumaczenia światowych pisarzy. Ilustracje przygotowane były przez samych mieszkańców obozu (P. Omelchenko, V. Tsymbal, M. Shcherbak itp.). Pismo to było jednym z najciekawszych i najlepiej przygotowanych technicznie wśród obozowych czasopism Ukraińców.

W Piotrkowie Trybunalskim obóz dla internowanych Ukraińców istniał tylko w latach 1920–1921. W tym okresie wydawano tam satyryczno-humorystyczny dziennik „VSIM”, dwutygodnik „Na chwyłach žyttia”, redagowany przez ukraińskiego poetę J. Małaniuka, oraz literacko-wojskowe czasopismo „Ternystyj Szlach”, redagowane przez Ołeksija Kozłowskiego. Dokumenty archiwalne Piotrkowa Trybunalskiego potwierdzają udział J. Małaniuka i innych ukraińskich żołnierzy w różnych wydarzeniach kulturalnych w obozach⁷.

Według informacji dostarczonych przez badaczkę N. Sydorenko, tylko w latach 1920–1924 w Polsce ukazywało się ponad 90 ukraińskich czasopism⁸. Większość z nich miała charakter kulturalny, literacki, artystyczny, satyryczny i humorystyczny. Dla internowanych żołnierzy twórczość była sposobem na ucieczkę od frustracji i degradacji w trudnych warunkach materialnych oraz sposobem na realizację ich potencjału duchowego. Polski badacz E. Wiszka zauważył, że obozowa i emigracyjna prasa ukraińska była bez wyjątku antysowiecka, a jednocześnie w większości przypadków lojalna wobec państwa polskiego⁹.

W 1924 r., po zamknięciu obozów, przestała istnieć również prasa obozowa, a w większych miastach Polski zaczęły aktywniej ukazywać się periodyki emigracji ukraińskiej. Najwięcej było ich w Warszawie. Ukraińskie czasopisma ukazywały się także w Krakowie, Gdańsku, Lwowie i innych miastach. Wśród czasopism emigracji cywilnej można wyróżnić kilka grup periodyków: prasę instytucji rządowych, państwowych i politycznych na uchodźstwie („Wisty Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce” 1923–1928; „Za Nezależniść” 1934–1939; „Politycznyj Informacijnyj Biuleteń” 1934–1937); periodyki studenckie („Na Czużyni” 1924–1925, „Studentśkyj Hołos” 1927–1928) i in., naukowe („Nasza Kultura” 1935–1937, „Ridna Mowa” 1933–1939) i in.,

7 Archiwum państwowe w Piotrkowie Trybunalskim. Starostwo Powiatowe Piotrkowskie. Bezpieczeństwo Publiczne. Ref. I, 1921, nr 72

8 Н. Сидоренко, „Задротяне життя” українських часописів на чужині (1919–1924), Київ 2000, с. 5.

9 О. Вішка, *Преса української еміграції у Польщі 1920–1939*, Львів 2002, с. 212–213.

konfesyjne („Duchowna Besida” 1924–1925, „Duchowny Sijacz” 1927–1931, „Jewanhelśkyj Chrystyjanyn” 1938) itd., branżowe (specjalistyczne) („Tabor” 1923–1939, „Za Derżawniś” 1929–1938, „Promysłowo-Torgowelnyj Wistnyk” 1933–1934) itd. i literackie – m.in. („Dnipro” 1922–1940, „My” 1933–1939, „Nasz Swit” 1924–1925, 1935–1936).

Wśród tych grup periodyków szczególnie cennym źródłem informacji jest prasa studencka, która relacjonowała codzienne życie studentów, ich codzienne trudności materialne, problemy z podręcznikami i inną literaturą oraz sposoby radzenia sobie z nimi. Ze stron periodyków dowiadujemy się, jak żyła ówczesna młodzież, jakie perypetie życiowe towarzyszyły jej na emigracji, czego pragnęła i o czym marzyła.

Badacz historii ukraińskiej prasy Arkadij Żywotko uważa, że wśród wszystkich ukraińskich periodyków emigracyjnych ukazujących się w Polsce w okresie międzywojennym trzy czasopisma „zajmowały odrębne i szacowne miejsce w ukraińskim dziennikarstwie”¹⁰. Były to kwartalnik „My”, miesięczniki „Nasza Kultura” i „Ridna Mowa”.

Pismo „My” ukazywało się w latach 1933–37 w Warszawie, a w latach 1937–1939 we Lwowie i było organem grupy literackiej „Tank”. Grupa ta składała się z młodych ukraińskich artystów, którzy mieszkali w Polsce w latach 30., w tym J. Małaniuka, Jurija Łypy, Oleny Telihi, Natalii Liwickiej-Chołodnej, Borysa Olchiwskiego, Pawła Zajcewa, Andrija Kryżaniwskiego i innych. Później, z powodu sporów ideologicznych, grupę opuścili O. Teliha, J. Małaniuk i Leonid Mosendz¹¹. Znany polski ukrajinoznawca Florian Nieuważny tak pisał o roli pisma w procesie literackim:

Znaczącą rolę w rozwoju literatury ukraińskiej w przedwojennej Polsce odegrała grupa skupiona wokół czasopisma-almanachu „My” (1933–39) w Warszawie, gdzie najpierw wokół poetów J. Łypy (1900–1944) i N. Liwyckiej-Chołodnej (ur. 1902) powstała grupa „Tank”, której członkami byli J. Małaniuk, O. Teliha, P. Zajcew, B. Olchiwskij i in., a następnie ci poeci zaangażowali do współpracy innych, głównie A. Kryżaniwskiego i Jarosława Dryhynycha¹².

Główną zawartość czasopisma stanowiły utwory współczesnych ukraińskich pisarzy emigracyjnych, a także utwory młodych autorów z radzieckiej Ukrainy, które nie były tam publikowane. Magazyn służył jako trybuna procesu literackiego i była to jego najważniejsza rola historyczna. Ponadto publikowało

10 A. Животко, *Історія української преси*, Київ 1999, s. 285.

11 O. Weretiuk, *Życie literackie emigracji petlirowskiej w Polsce międzywojennej*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1996, t. 3, s. 282–295.

12 F. Nieuważny, *Ukraińska literatura w Polsce*, [w:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław 1992, s. 1149.

krytykę literacką i publicystykę, w których poruszano problemy twórczości, analizowano osobowości pisarzy i ich dzieła, informowano o nowych książkach i czasopismach, na jego łamach pojawiały się także recenzje. W swoich założeniach programowych i konstrukcji technicznej pismo starało się naśladować najlepsze polskie periodyki, takie jak popularne „Wiadomości Literackie” czy „Skamander”. W artykule programowym zatytułowanym „Europa i my” redaktorzy zadeklarowali chęć podniesienia literatury ukraińskiej do poziomu europejskiego oraz odcięcia się od wąskiej społecznej i narodowej misji pisarzy. W redakcji nieustannie toczyły się dyskusje na ten temat¹³. Pomimo deklarowanego oddzielenia od polityki i życia publicznego oraz skupienia się na estetycznych aspektach twórczości, kwestie narodowe i społeczne były stale obecne na łamach czasopisma. Była to część zadań, jakie stały wówczas przed całą ukraińską emigracją. Pod koniec lat 30. waga tematów historycznych i społeczno-politycznych na łamach publikacji wykazywała stały trend wzrostowy.

W polskich periodykach literackich wypowiadano się przychylnie o piśmie „My” i jego autorach. W 1936 r. (nr 26) i 1937 r. (nr 12) pisał o nim „Biuletyn Polsko-Ukraiński”. W recenzjach prasy ukraińskiej o czasopiśmie wspominała gazeta „Bunt Młodych” i kwartalnik „Wschód”. Wnikliwą ocenę wydawnictwu wystawił miesięcznik literacki „Kamena”, który po ukazaniu się pierwszego numeru „My” w 1933 r. pisał:

Niedawno ukazał się w Warszawie numer pierwszy ukraińskiego kwartalnika literackiego „My”, na którego treść składają się poezje Bohdana Łepkiego, Eugenjusza Małaniuka, Natalii Liwyćkiej-Chołodnej i Mikołaja Bazana, nowele oryginalne Andrzeja Kryżaniwskiego („Miasta i ludzie”) i J.K. („Ostatni atak porucznika von Hagenau”), artykuł zasadniczy Michajła Rudnyckiego „Europa i my”, fragment pierwszy pracy Małaniuka „Hohol”, wyjątek z utworu „Ukraina czy Małorosja” Mikołaja Chwyłowego oraz nowela pisarza irlandzkiego Liam O’Flaherty „Wojna domowa”. Zeszyt zdobi wkładka litograficzna Piotra Chołodnego, oraz pięknie pomyślana winietka tegoż artysty. [...] Całość kwartalnika stoi na wysokim poziomie artystycznym i świadczy, że zapowiedź prospektu: „My” – to pierwsze i jedyne pismo ukraińskie, które formą i treścią orjentuje się według Zachodu i odpowiada wszystkim wymaganiom estetyki książkowej” – nie jest frazesem¹⁴.

Czasopismo literackie „My” odegrało ważną rolę w życiu literackim ukraińskiej emigracji i w historii ukraińskiej prasy w ogóle. Czasopismo służyło jako platforma dla twórczej młodzieży ukraińskiej, prezentowało różne trendy w piśmiennictwie, starało się utrzymać duchowe więzi z pisarzami radzieckiej Ukrainy i autorami europejskimi, a także zachowało i skonsolidowało duchowy

13 M. Рудницький, *Європа і ми*, „Ми”, Варшава 1933, Кн. I, с. 95–106.

14 *Kronika Słowiańska*, „Kamena” 1933, nr 2, s. 31.

potencjał narodu rozdartego granicami i okolicznościami historycznymi. Treść periodyku odzwierciedlała proeuropejskie aspiracje ukraińskiej elity artystycznej i intelektualnej. Publikowano tłumaczenia utworów literatury światowej.

Wśród periodyków naukowych na szczególną uwagę zasługują czasopisma „Nasza Kultura” i „Ridna Mowa” wydawane przez Iwana Ohijenkę w Warszawie. Miesięcznik naukowo-literacki „Nasza Kultura” ukazywał się w Warszawie w latach 1935–1937, a jego repertuar obejmował głównie badania ukraińskich uczonych we wszystkich dziedzinach humanistyki. Redakcja sformułowała swoje najważniejsze zadanie jako „wszechstronne i dogłębne naukowe opracowanie naszej kultury duchowej i materialnej”¹⁵. Na przestrzeni trzech lat opublikowano ponad 100 artykułów naukowych, studiów, esejów, recenzji i przeglądów dotyczących historii ukraińskiej kultury, literatury, historii, filozofii, religii, językoznawstwa, etnografii, sztuk pięknych i innych.

Volodymyr Lachoćkyj, badacz życia i twórczości I. Ohijenki, pisał, że uczony założył czasopismo „Nasza Kultura” na własny koszt. Był jego redaktorem, przez długi czas wcielał w życie ideę konsolidacji ukraińskiej inteligencji twórczej w czasopiśmie, dążył do tego, aby było jak najbardziej dostępne dla wszystkich czytelników, a jego cena była jak najniższa¹⁶.

Strony miesięcznika opowiadały o pochodzeniu Ukraińców, historii narodu, jego kulturze duchowej i materialnej. Publikacje miały wysoki poziom naukowy, ich autorami byli profesorowie i znani uczeni Leonid Bilećkyj, Ivan Svencićkyj, Kyryło Studynśkyj, Jarosław Hordynśkyj, Wadym Szerbakowski i Stepan Siropółko, Serhij Sheluchin i inni. Oprócz badań naukowych w czasopiśmie publikowano utwory beletrystyczne – poezję, prozę, a nawet dramaty. Stale funkcjonowały rubryki: „Recenzje i przeglądy”, „Kronika życia naukowego, kulturalnego i oświatowego”, „Bibliografia nowości wydawniczych”, „Przegląd czasopism naukowych”, „Od redakcji i administracji”.

„...Silny narodowo charakter kształtuje się tylko dzięki głębokiej, systematycznej i konsekwentnej edukacji narodowej...” – pisali redaktorzy w pierwszym numerze czasopisma¹⁷. „Nasza Kultura” miała na celu zachowanie tożsamości narodowej Ukraińców w warunkach życia na emigracji i była przykładem prawdziwie naukowego czasopisma kulturalnego, które starało się rozwijać ukraińską myśl naukową i przybliżać ją przeciętnemu czytelnikowi.

I. Ohienko wydawał również miesięcznik popularnonaukowy „Ridna Mowa”, który ukazywał się w Warszawie w latach 1933–1939 dzięki wsparciu

15 *Національна освіта й наші завдання*, „Наша культура” 1935, nr 1, s. 3.

16 В. Ляхоцький, *Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона)*, Київ 2000, s. 178–182.

17 *Національна освіта...*, s. 3.

finansowemu tak znanych Ukraińców, jak Pawło Skoropadśkyj, Andrzej Szepetyćkyj, Wołodymyr Lewyćkyj i inni¹⁸. Redaktor i wydawca postrzegali zadanie tego czasopisma jako misję naukową i edukacyjną, w szczególności pomoc nauczycielom, pisarzom, naukowcom, a nawet zwykłym Ukraińcom w poprawnym używaniu i doskonaleniu języka ojczystego. Czasopismo imponuje różnorodnością tematów prezentowanych w działach „Historia ukraińskiego języka literackiego”, „Pochodzenie ukraińskich słów”, „Ukraińskie gwary”, „Bibliografia nowych prac do nauki języka ukraińskiego”, „Złotnictwo języka ukraińskiego”, „Terminologia ukraińska” itp. Wiele publikacji przygotowywał do druku sam redaktor, często podpisując się pseudonimami Profesor, Uczytel itp. I. Ohijenko zdawał sobie ze znaczenia języka ojczystego dla zachowania tożsamości narodowej, zwłaszcza w warunkach emigracji. Jego czasopisma „Ridna Mowa” i „Nasza Kultura” konsolidowały elity intelektualne Ukraińców w diasporze i kontynuowały narodowe tradycje kulturowe na obczyźnie.

Pierwsze przykłady druku ukraińskich książek w Polsce pojawiły się również w obozach dla internowanych żołnierzy ukraińskich. W obozie kaliskim założono Towarzystwo Literacko-Artystyczne „Veselka” oraz Wydawnictwo „Czornomor”. Drukarnie i wydawnictwa powstały także w Aleksandrowie Kujawskim, Szczypiornie, Łąncucie i innych miejscowościach. Początkowo wydawano książki i podręczniki na potrzeby życia oświatowego i kulturalnego obozów, w których otwierano szkoły, kluby i różnego rodzaju towarzystwa. Na przykład w obozie w Strzałkowie jako jedną z pierwszych książek wydano *Zasady pisowni ukraińskiej na potrzeby dzieci*¹⁹.

Na początku 1921 r. w obozie w Aleksandrowie Kujawskim założono drukarnię (wydawnictwo szóstej Dywizji Strzelców), w której pracowało sześciu drukarzy i zecerów, a dyrektorem był porucznik Iwan Łypowiecki (pseudonim Chuchlij). W tej drukarni publikowano czasopismo „Nowe Życie” i broszury na potrzeby żołnierzy obozu, w tym gramatykę języka ukraińskiego i kozacką encyklopedię ukrainoznawstwa *Naszą ojczyzną jest Ukraina* autorstwa Mykoły Bytyńskiego, Iwana Łypowieckiego, Ołeksy Kostiučenki i innych²⁰. W tym samym roku powstało Prawosławne Bractwo Świętego Wstawiennictwa (Świętej Pokrowy), które publikowało ukraińską literaturę religijną (*Liturgie Jana Chryzostoma, Teksty do śpiewu, Statut Bractwa Świętego Wstawiennictwa (Świętej Pokrowy), Krótki modlitewnik ukraiński* itp.) W tym samym czasie w Szczypiornie ukazał się zbiór utworów M. Bytyńskiego (pseudonim M. Overkovich) *W grzmotach i burzach*.

18 В. Ляхощкий, *Просвітитель...*, с. 138.

19 О. Вішка, *Преса української...*, с. 45.

20 Н. Сидоренко, *Національно-духовне...*, с. 48.

W 1922 r. nowe charytatywne stowarzyszenie wydawnicze o orientacji religijnej i filozoficznej „Do światła” założyło bibliotekę, która opublikowała książki *Poszukiwanie prawdy* pastora F. Tomy, *Życie i osobowość Hryhorija Skovorody* Erna, *Boska Liturgia* św. Erna, *Boska Liturgia* św. Bazylego Wielkiego i *Historyczny przegląd ruchu kościelnego na Ukrainie* Wasyla Bidnowa i in. Nakład wyniósł 500 egzemplarzy, a fundusze na wydawnictwo zapewnili główny ataman Symon Petlura i minister zdrowia w rządzie UPR Jewmen Łukasewycz.

W 1921 r. w Łańcucie, w obozie dla internowanych Ukraińców, założono również wydawnictwo z drukarnią i księgarnią oraz rozpowszechniano drukiem czasopismo „Nasza Zoria”. Powstał tu pierwszy w obozie Ukraiński Uniwersytet Ludowy z wydziałami przyrodniczo-matematycznym, historyczno-filologicznym, ekonomicznym i wojskowym. W pierwszym roku na uniwersytet zapisało się 523 studentów²¹. Katastrofalnie brakowało materiałów edukacyjnych, więc zaczęto samodzielnie opracowywać i publikować podręczniki, a także tłumaczyć je z francuskiego i niemieckiego²². W Łańcucie opublikowano również opowiadanie-baśń *Oś i Aś* Stepana Wasylczenki oraz pracę polityczną *Czerwony imperializm* autorstwa Fedora Kruszyńskiego. W obozach przebywało wielu dobrze wykształconych Ukraińców, którzy próbowali kontynuować swoją pracę intelektualną, naukową i twórczą. Mykoła Kapustiański, generał sztabu armii URL, napisał pracę *Kampania wojsk ukraińskich na Kijów – Odessę w 1919 r.*, w której wykorzystał osobiste zapisy i wspomnienia uczestników kampanii, dziennik wydarzeń wojskowych, raporty wywiadowcze i doniesienia prasowe. Książka została wydana we Lwowie przez Związek Wydawniczy „Dilo”. Praca ta otwierała serię wydawniczą „Materiały do historii wojskowości”.

W Kaliszu w 1921 r. powstało Towarzystwo Pomocy Emigrantom z Ukrainy, przy którym działało wydawnictwo „Czornomor”, założone w 1922 r. dzięki staraniom generała Mykoły Szapowała. Wydało ono książkę *Opowieści ze Wschodu*, bajki i opowiadania Wasyla Koroliwa-Starego, poezję Chrystyny Alczewskiej, artykuły Mykoły Szapowała, I tom *Historii literatury ukraińskiej* Leonida Bileckiego, podręcznik *Traktor i pług motorowy* Awksentija Ilnyckiego oraz broszurę Jurija Siroho *Lesia Ukrainka (Z okazji dziesiątej rocznicy śmierci)*.

Narodowy Związek Ukraińskiej Państwowości działał w obozie tarnowskim i założył wydawnictwo SUD. Wydano książki Otto Ejchelmana *Projekt konstytucji – podstawowe ustawy państwowe URL*, *Statut Narodowego Związku Ukraińskiej Państwowości*, opowiadanie Hałyny Żurby *Małanka* (*Szczedriwka* 1922), wydaną pod pseudonimem Svij broszurę *Jak zapewnić sobie prawo do odszkodowania*, a także podręczniki Wałentyna Sadowskiego *Podręcznik*

21 Tamże, c. 80.

22 O. Вішка, *Преса української...*, c. 45.

ekonomii politycznej, Zarys geografii gospodarczej Ukrainy i Lewka Chykalenki *Podręcznik geologii*.

Pod kierownictwem I. Ohijenki w Tarnowie i Lwowie działało wydawnictwo „Ukraińska Autokefaliczna Cerkiew”, publikujące książki o treści religijnej, w tym *Sprawy kościelne w Ukrainie* W. Bidnowa, *Światowy ruch na rzecz utworzenia żywego ludowego kościoła narodowego* I. Ohijenki *Ewangeliarz peresopnicki z 1562 roku* i *Ewangelia Żytomierska z 1562 roku*.

W Tarnowie działały również wydawnictwa „Teatr Narodowy”, „Tryzub” i „Słonekwiat”, a także wydawnictwo Towarzystwa „Prosvita”. W 1922 r. ukazały się książki S. Wasylczenki *Na pierwsze gule*, Lubow Janowskiej *Na sianożati*, Iwana Togobocznego *Bojownicy o marzenia*, almanach literatury i sztuki „Słonecznik”, zbiór o tematyce wojskowej *Do broni* oraz eseje Iwana Zubenki *Nasi rycerze i męczennicy*. W 1923 r. w Kaliszu wydano almanach „Ozymyna”, w którym znalazły się utwory Jewhena Małaniuka, Mychajła Selegija i Mychajła Osyki. Według N. Sydorenko, badaczki prasy obozowej, almanach ten był poświęcony Chrystynie Skaczkiwskiej, legendarnej lekarce wojskowej, która przeżyła straszne warunki niewoli i ciężką chorobę, nadal pomagała ukraińskim żołnierzom, szerząc wokół siebie dobro i światło²³.

Niewątpliwie największym ośrodkiem wydawniczym dla Ukraińców w Polsce w okresie istnienia obozów (1920–1924) i po ich zamknięciu (1924–1939) była Warszawa, gdzie najaktywniej rozwijało się ukraińskie wydawnictwo książkowe. Od 1920 r. w stolicy Polski działała Ukraińska Misja Wojskowa, która zaczęła wydawać książki o tematyce wojskowej: *Nauka walki szablą*, *Gwardia piesza*, *Józef Piłsudski* i *Śmieszne historie*. W stolicy działało również kilka różnych organizacji i struktur zajmujących się wydawaniem książek. Należały do nich Ukraiński Komitet Centralny, Ukraińska Wspólnota Studencka, Ukraińskie Towarzystwo Historii Wojskowości, Ukraiński Instytut Naukowy, Metropolia Prawosławna i inne. Ukraińska Wspólnota Studencka założyła Wydawnictwo Borysa Hrinchenki. Grupa literacka „Tank” stworzyła wydawnictwo „Wariah”, które opublikowało serię Biblioteka Ukraińskiego Męża Stanu.

W Warszawie odbywały się wyższe kursy ukrajoznawstwa, przy których założono bibliotekę, zawierającą książki wcześniej zakupione przez I. Ohijenkę dla Uniwersytetu w Kamieńcu Podolskim. Po upadku URL biblioteka została wywieziona na emigrację. Dla celów edukacyjnych założono wydawnictwo, w którym opublikowano wykłady Wiaczesława Zaikina, Wiaczesława Prokopowicza i Walentyna Sadowskiego.

Ukraińscy uczeni, którzy znaleźli się na emigracji w Polsce, próbowali założyć ukraiński uniwersytet we Lwowie lub w innym mieście, ale nie otrzymali

23 Н. Сидоренко, *Національно-духовне...*, с. 178.

pozwolenia od polskich władz. Jednak na początku lat 30. ówczesna władze w Warszawie zezwoliły na utworzenie Ukraińskiego Instytutu Naukowego (UNI), który nie miał prawa do nauczania, ale prowadził szeroko zakrojoną działalność badawczą i wydawniczą. Wśród pracowników Instytutu znaleźli się czołowi uczeni, profesorowie z Warszawy, Lwowa i innych uniwersytetów. Dzięki prężnej działalności wydawniczej w ciągu dziesięciu lat istnienia udało się opublikować ponad 70 prac naukowych i utworów literackich w różnych seriach. Instytut stał się centrum badań nad ukraińską historią, ekonomią i kulturą na emigracji.

Jeden z badaczy Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie, Volodymyr Potulnyckij uważa, że początek powstania tej instytucji to rok 1925, kiedy to na Uniwersytecie Warszawskim utworzono Wydział Teologii Prawosławnej. Oprócz dyscyplin teologicznych, przez trzy lata studiów wykładano tu filozofię, paleografię, język cerkiewnosłowiański, gramatykę ukraińską i historię Kościoła prawosławnego. Na wydziale pracowali I. Ohijenko, Roman Smal-Stocki, Waczesław Zaikyn, Ołeksandr Lotoćkyj i inni. Tutaj koncentrowały się najpotężniejsze siły naukowe, które stały się podstawą do założenia Instytutu²⁴.

Głównymi zadaniami nowej instytucji (Ukraińskiego Instytutu Naukowego), zgodnie z jej statutem, było badanie życia gospodarczego i kulturalnego oraz historii narodu ukraińskiego, a także konsolidacja wysiłków na rzecz prowadzenia badań naukowych. Instytut nie miał uprawnień instytucji szkolnictwa wyższego, ale był instytucją badawczą, z organem zarządzającym – Radą Naukową, w skład której wchodziłi najbardziej znani profesorowie z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Warszawskiego i innych uniwersytetów. Instytut posiadał trzy katedry: Katedrę Ukraińskiego Życia Społeczno-Gospodarczego, Katedrę Ukraińskiej Historii Politycznej i Kulturalnej oraz Katedrę Historii Kościoła, które z kolei posiadały zakłady teorii prawa i ruchów duchowych, filologii, historii literatury i nauk ekonomicznych. Działalność naukową prowadziły komisje – historyczno-literacka, prawna, tłumaczeń Pisma Świętego i ksiąg liturgicznych, badań nad historią ruchu ukraińskiego i stosunków polsko-ukraińskich.

Instytut prowadził intensywną działalność wydawniczą – publikowano zbiór „Prace Ukraińskiego Naukowego Instytutu w Warszawie” („Праці Українського Наукового Інституту в Варшаві”), prace naukowe, tłumaczenia prac ukraińskich na język polski oraz prac polskich na język ukraiński, opracowywano podręczniki. Prace naukowe Instytutu były prezentowane w 13 seriach wydawniczych: materiały dokumentalne, wspomnienia, tłumaczenia, serie statystyczne, ekonomiczne, filologiczne, prawne, historyczne, historyczno-literackie,

24 В. Потулицький, *Український Науковий Інститут у Варшаві (1930–1939)*, „Український археографічний щорічник. Нова серія” 1999, Випуск 3/4, т. 6/7, с. 356.

pedagogiczne, filozoficzne, serie opracowań ruchu ukraińskiego, podręczniki.

Publikacje Instytutu obejmowały przeszłość i teraźniejszość Ukrainy. Ukazywano procesy dziejowe i wpływ punktów zwrotnych w dziejach na aktualną sytuację Ukrainy. Szczególnym obszarem badań była ukraińska gospodarka, której poświęcono wiele uwagi. Ponadto organizowano wykłady i kursy w języku ukraińskim i polskim. Wśród autorów prac znaleźli się Jewhen Hłowiński, Walentyn Sadowski, Kość Macijewycz, Iwan Szowgeniw, Borys Iwanyćkyj, Pawło Szandruk, Wołodymyr Sałskyj, Dmytro Doroszenko, Iwan Żyłyński, Iwan Rudnyćkyj, R. Smal-Stocki, O. Lotoćkyj i inni.

Na początku lat 30. w serii *Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego* w Warszawie ukazał się pierwszy tom zbioru *Ludność Ukrainy w ZSRR*, który zawierał badania problemów demograficznych Ukrainy autorstwa Tymosza Olesiewycza, Walentyna Sadowskiego i innych. Z kolei drugi tom pracy, który był kontynuacją badań demograficznych zawierał samodzielne analizy T. Olesiewycza *Tabele statystyczne ludności ukraińskiej USRR według spisu ludności z 17.02.1926 r.* Trzeci tom był w całości poświęcony aktualnej sytuacji gospodarczej Ukrainy. Zawierał prace Jewhena Hłowińskiego, K. Macijewycza i W. Sadowskiego opublikowane pod tytułem *Współczesne problemy ukraińskiej gospodarki*. Czwarty tom serii prac zawierał opracowanie Kostiantyna Czechowycza na temat teorii naukowej Ołeksandra Potebni zatytułowane *Ołeksandr Potebnia – ukraiński myśliciel i językoznawca* (1931). Piąty tom zawierał pracę profesora O. Lotockiego *Ukraińskie źródła prawa kościelnego* (1931), poruszającą tematykę najstarszych zabytków literatury ukraińskiej w tym statusu prawnego instytucji kościelnych. Szósty tom serii Instytutu zawierał wspomnienia Lotockiego o ukraińskim życiu społecznym w ciągu ostatnich 40 lat. Praca nosiła tytuł *Strony przeszłości* i składała się z trzech części. Szczególnie druga część cieszyła się zainteresowaniem. Redaktorzy czasopisma „Biuletyn Polsko-Ukraiński” w 1934 r. w taki sposób reklamowali publikację drugiej części dzieła *Strony przeszłości*: „Ukazał się drugi tom dzieła dyrektora UIN prof. O. Lotockiego pt. „Strony przeszłości”, liczący 30 stron, czcionką 8-punktową, z licznymi ilustracjami (portrety historyczne postaci itp.)”²⁵. Siódmym tomem była rozprawa W. Sadowskiego *Praca w Ukraińskiej SRR*. Ósmy tom zawierał wspomnienia takich polskich autorów jak Leon Wasilewski, Stanisław Stempowski, francuski generał Tabui i inni. Dziewiąty tom zawierał pracę Dmytra Doroszenki *Zarys historii Ukrainy. Tom I do połowy XVII wieku* (1932–1933). Dziesiąty tom zawierał rozprawę *Kampania zimowa armii URL w 1920 r.* Ołeksandra Docenki (1932), a seria filologiczna

²⁵ Z życia Ukraińskiego Instytutu Naukowego, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1934, nr 7 (42), s. 9.

zawierała opracowanie Mykoły Puszkaria *Najmłodsza palatalizacja spółgłosek (szelestów) w języku ukraińskim*²⁶.

Wśród ważnych prac naukowych opublikowanych przez UNI warto również zwrócić uwagę na studium filologiczne R. Smal-Stockiego *Język ukraiński w radzieckiej Ukrainie* (1936), badania prawno-historyczne Andrija Jakowliwa *Traktaty ukraińsko-moskiewskie w XVII-XVIII w.* (1934), badania historyczne Borysa Krupnyckiego *Hetman Pylyp Orłyk* (1938), publikację historyczno-literacką R. Smal-Stockiego *Taras Szewczenko. Interpretacje* (1935), studium filozoficzne Dmytra Czyżewskiego *Filozofia H.S. Skoworody* (1934), publikacja pedagogiczna Stepana Siropółki *Oświata publiczna w Ukrainie Radzieckiej* (1934), studium o ruchu ukraińskim *Archiwum M. Drahomanowa i korespondencja Kijowskiej Starej Hromady z M. Drahomanowem* (1938).

W 1932 r. Ukraiński Instytut Naukowy rozpoczął kompletną edycję dzieł Tarasa Szewczenki pod redakcją znanego szewczenkoznawcy, profesora Uniwersytetu Warszawskiego Pawła Zajcewa. Planowano wydanie 16 tomów, z których do 1939 r. ukazało się tylko 13.

W swoim artykule na temat działalności Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie w latach 30. znany polski ukrainoznawca Stefan Kozak zauważa:

Znaczącym osiągnięciem Instytutu, zarówno w koncepcji, jak i w realizacji, było wydanie dzieł zebranych Tarasa Szewczenki w szesnastu tomach [...] Z planowanych szesnastu tomów dzieł proroka wydano trzynaście, wraz z korespondencją poety, pamiętnikiem i tłumaczeniami jego utworów na inne języki, w tym polski. Osobny tom (XIII) był poświęcony relacjom Szewczenki z Polakami autorstwa Pawła Zajcewa, a całą edycję otwiera biografia literacka tego samego autora (t. 1)²⁷.

Ówczesna polska prasa pisała o kompletnym wydaniu dzieł Tarasa Szewczenki. W szczególności redaktorzy czasopisma „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, analizując siódmy tom, zauważyli, że zawiera on utwory prozatorskie poety, które nie były zbyt cenione i znane przede wszystkim dlatego, że zostały napisane w języku rosyjskim. Tymczasem w wydaniu warszawskim proza Szewczenki została przetłumaczona na język ukraiński, bliski poecie i jego dobie. Redaktorzy biuletynu uznali ten fakt za największą wartość publikacji. Ponadto utwory prozatorskie Szewczenki zostały opatrzone artykułami wyjaśniającymi P. Zajcewa, D. Doroszenki, L. Bileckiego, I. Rudnickiego,

26 *Pięć lat istnienia Ukraińskiego Instytutu Naukowego*, Biblioteka Narodowa, [online] <https://polona.pl/item-view/aaf307b9-bfa5-456c-8ca2-3265fb0ee07b?page=26> [dostęp 2025].

27 S. Kozak, *Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie (1930–1939)*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 2008, z. 25–26, s. 20.

obszernymi komentarzami, przypisami – cały aparat podkreślał wysoki akademicki poziom tego wydania²⁸.

Do niezwykle cennych publikacji literackich instytutu należy ukraińskie tłumaczenie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, którego twórcą był Maksym Rylski. Z okazji 100-lecia wydania dzieła opatrzył je przedmową profesor R. Smal-Stocki.

Za przygotowanie tekstów do tłumaczenia i ich tłumaczenie na język ukraiński odpowiedzialna była Komisja Tłumaczeń Pisma Świętego i Ksiąg Liturgicznych. Komisja ta miała oddziały w Łucku i Krzemieńcu. To właśnie oddział w Łucku, który działał w ramach Towarzystwa Metropolity Petra Mohyły, przetłumaczył teksty, które następnie zostały zredagowane w Warszawie. W następnych latach niektóre z nich zostały opublikowane również w Łucku.

Komisja do Spraw Polsko-Ukraińskich powstała dopiero w 1934 r. W jej skład weszło wielu polskich i ukraińskich uczonych. Komisja miała własną serię wydawniczą, a także publikowała „Bulletin de la Commission pour l'étude des Problemes Polono-Ukrainiens” w języku francuskim, w celu podniesienia kwestii ukraińskiej na poziom międzynarodowy²⁹. Pierwszą publikacją tej komisji była monografia polskiego autora Leona Wasilewskiego *Sprawa ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe* (1934). Publikacje przygotowywane przez komisję ukazywały się w osobnych seriach w języku ukraińskim i polskim.

Działalność naukową Instytutu reprezentowały także seminaria – ekonomiczne, filologiczne i szewczenkowskie, w których mogli uczestniczyć wszyscy zainteresowani. Na seminariach przedstawiano raporty, wykłady, streszczenia i dyskusje nad nowymi książkami. Ponadto Instytut regularnie organizował publiczne wykłady w swojej siedzibie oraz w innych instytucjach, a także występy w polskim radiu. Naukowcy Instytutu regularnie uczestniczyli w międzynarodowych konferencjach naukowych, sympozjach i kongresach.

Znaczący segment badań Instytutu dotyczył sfery ekonomicznej. W serii ekonomicznej ukazały się prace W. Sadowskiego *Siła robocza w rolnictwie Ukrainy*, I. Szowgeniwa *Gospodarka wodna w dorzeczu Dniepru na Ukrainie*, E. Hłowińskiego *Finanse ZSRR*, Borysa Iwanyckiego *Lasy i leśnictwo Ukrainy* i innych uczonych.

Instytut wysyłał swoje publikacje za pośrednictwem Międzynarodowego Biura Wymiany do 150 instytucji naukowych, akademii nauk w różnych krajach, uniwersytetów w dużych miastach itp. Wysyłał również swoje książki do

28 Z wydawnictw Ukr. Instytutu Naukowego w Warszawie, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1935, nr 12 (99), s. 136.

29 С. Козак, *Український науковий Інститут у Варшаві (1930–1939)*, „Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр.” 2012, Вип. 22, с. 63.

największych bibliotek, uniwersytetów i Akademii Nauk Ukrainy w radzieckiej Ukrainie. W Polsce jego publikacje otrzymywały Towarzystwo im. Tarasa Szewczenki, Towarzystwo „Prosvita”, ukraińskie gimnazja i polskie uniwersytety. W zamian Instytut otrzymał publikacje od polskich, bawarskich, holenderskich, fińskich, rumuńskich i duńskich akademii nauk, Leningradzkiego Instytutu Sławistyki i innych³⁰.

W 1935 r. Instytut obchodził piątą rocznicę założenia. Z tej okazji podczas uroczystego kolegium przygotowano i opublikowano sprawozdanie z dotychczasowej działalności Instytutu. Stwierdzono w nim, że priorytetem jest działalność wydawnicza i w ciągu pierwszych lat opublikowano 28 tomów z różnych dziedzin nauki znajdujących się w kręgu zainteresowań Instytutu³¹.

W 1937 r. prasa polska donosiła o nowych publikacjach Instytutu. Wśród nich było opracowanie pamiętnika Tarasa Szewczenki i związanych z nim tekstów: pracy P. Zajcewa na temat wcześniejszych wydań pamiętnika poety oraz rozprawy D. Czyżewskiego *Szewczenko i religia*. Ukazała się także monografia Stanisława Kuczyńskiego *Ziemie czernihowsko-siewierskie pod panowaniem litewskim* z przedmową prof. Oskara Haleckiego oraz praca M. Handelsmana *Polityka ukraińska księcia Adama Czartoryskiego przed wojną krymską*, traktująca o świadomości polskiej emigracji znaczenia ukraińskiej sprawy narodowej dla Polski i jej konfrontacji z Rosją. Prasa donosiła również o publikacji archiwaliów M. Drahomanowa, tłumaczeniach na język ukraiński Pisma Świętego i tekstów liturgicznych oraz druku prac z innych dziedzin nauki³².

Łącznie w ciągu dziesięciu lat istnienia Instytut opublikowano ponad 70 tomów różnych publikacji, w tym 54 tomy prac naukowych i piśmiennictwa. Biblioteka Instytutu, kierowana przez J. Hłowińskiego, w 1939 r. liczyła około 10 000 publikacji naukowych i była naukowym centrum ukrainistyki w Polsce. Powstała dzięki wymianie z innymi polskimi i zagranicznymi instytucjami naukowymi. Po wybuchu II wojny światowej (1939) instytut wstrzymał działalność, a jego biblioteka zaginęła.

30 *Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1932/33, nr 2, s. 45–46.

31 *Pięciolecie działalności Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1935, nr 13 (100), s. 159–160.

32 *Działalność Ukr. Inst. Nauk. w Warszawie w I-ym półroczu b. r. akad.*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1937, nr 7 (198), s. 82–83.

Podsumowanie

Wszystkie czasopisma i książki wydawane przez ukraińską emigrację w Polsce w okresie międzywojennym były ważnym składnikiem życia kulturalnego Ukraińców na obczyźnie. Reprezentowały one ich proces kulturowy, który z dala od narodowych korzeni był trudny do realizacji, ponieważ musiał przewyciężyć ekspansywne intencje obcego środowiska kulturowego. Ukraińskie czasopisma i książki wykazywały ogromny potencjał twórczy i postęp. Inspirowały wiarę, dawały nadzieję na przyszłość, były środkiem samorealizacji i konsolidacji narodowej poprzez słowo artystyczne, myśl naukową i publicystyczną. Równie ważna była ich funkcja komunikacyjna i estetyczna, zwłaszcza wydawnictw literackich, które relacjonowały proces literacki na emigracji i w Ukrainie sowieckiej, zapoznawały Ukraińców z osiągnięciami sztuki polskiej i światowej, informowały o sprawach bieżących, kształtowały światopogląd w duchu narodowym i patriotycznym.

Jednym z centrów ukraińskiej działalności wydawniczej był Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie, który funkcjonował jako instytucja badawcza i kulturalno-oświatowa. Repertuar jego publikacji był wyjątkowy pod względem zakresu poruszanych tematów i zagadnień. Pracownicy Instytutu stworzyli w Warszawie prawdziwe centrum badań ukrajinoznawczych i upowszechniania wiedzy na ten temat. Prezentacja autorów, treść publikacji i towarzysząca im aparatura świadczyły o ich wysokim poziomie naukowym. Wykłady, konferencje i współpraca międzynarodowa dawały naukowcom Instytutu szerokie możliwości rozpowszechniania informacji o historii i kulturze Ukrainy nie tylko w Polsce, ale i na całym świecie. Zniszczenie archiwum i biblioteki instytutu w czas wojny było ogromną stratą dla ukraińskiej spuścizny kulturalnej i naukowej na emigracji. Poszukiwanie edycji książkowych UIN w Warszawie oraz w archiwach czy bibliotekach innych krajów europejskich może stać interesującą perspektywą badawczą.

Bibliografia:

Materiały archiwalne i źródła:

Archiwum państwowe w Piotrkowie Trybunalskim. Bezpieczeństwo Publiczne. Starostwo Powiatowe Piotrkowskie. Ref. I. 1921. nr 72.

Działalność Ukr. Inst. Nauk. w Warszawie w I-ym półroczu b. r. akad., „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1937, nr 7 (198), s. 82–83.

Kronika Słowiańska, „Kamena” 1933, nr 2, s. 31.

Natsionalna osvita y nashi zavdannia, „Nasha kultura” 1935, nr 1, s. 3.

Pięciolecie działalności Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1935, nr 13 (100), s. 159–160.

Pięć lat istnienia Ukraińskiego Instytutu Naukowego, Biblioteka Narodowa [online] <https://polona.pl/item-view/aaf307b9-bfa5-456c-8ca2-3265fb0ee07b?page=26> [dostęp 2025].

Rudnytskyi M., *Yevropa i my*, „My” 1933, Kn. I, c. 95–106

Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1932/33, nr 2, s. 45–46.

Z wydawnictw Ukr. Instytutu Naukowego w Warszawie, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1935, nr 12 (99), s. 136.

Z życia Ukraińskiego Instytutu Naukowego, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1934, nr 7 (42), s. 9.

Opracowania:

Holubnych-Shlenchak Y., *Vydavnycha diialnist internovanoi Armii UNR u taborakh Polshchi (1921–1924 rr.)*, [online] <http://surl.li/rzyqa> [dostęp 2021].

Zhyvotko A., *Istoriia ukrainskoi presy*, Kyiv 1999.

Kozak S., *Ukrainskyi naukovi Instytut u Varshavi (1930–1939)*, „Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini : zb. nauk. pr.” 2012, Vyp. 22, s. 59–68.

Kozak S., *Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie (1930–1939)*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 2000, z. 25–26, s. 15–22.

Kolianchuk O., *Osvitnia, presova ta vydavnycha diialnist ukrainskoi emihratsii v Polshchi u 20-kh rokakh XX st.*, „Ukrainskyi informatsiinyi prostir” 2020, 2(6), c. 119–138, [online] [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(6\).2020.219800](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(6).2020.219800) [dostęp 2.12.2020].

Kravchenko S., *Literaturnyi zhurnal «My» (Varshava 1933–1937, Lviv 1937–1939). Prohramni zasady, khudozhno-publitsystychna tvorchist, rol u literaturnomu protsesi*, „Zbirnyk prats NDTsP NANU” 2007, Vyp. 15, c. 51–60.

Kravchenko S., *Chasopys „Na chuzhyni” – litopys ukrainskoho studentskoho zhyttia v emihratsii na pochatku 20-kh rokiv KhKh st.*, „Zbirnyk prats NDTsP NANU” 2006, Vyp. 14, c. 219–225.

Kravchenko S., *Shliakhy ukrainskoi emihratsii v Polshchi: chasopys «Nash svit» u varshavskiyi period (1924–1926 rr.)*, „Zbirnyk prats NDTsP NANU” 2005, Vyp. 13, c. 32–44.

Liakhotskyi V., *Prosvitytel. Vydavnycho-redaktsiina diialnist Ivana Ohiiienka (Mytropolyta Ilariona)*, Kyiv 2000.

Potulytskyi V., *Ukrainskyi Naukovyi Instytut u Varshavi (1930–1939)*, „Ukrainskyi arkheografichni shchorichnyk. Nova seriia” 1999, Vyp. 3/4, t. 6/7, c. 356–369.

Sydorenko N., *„Zadrotiane” zhyttia ukrainskykh chasopysiv na chuzhyni (1919–1924)*, Kyiv 2000.

- Sydorenko N., *Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia: u 3 kn. Presa internovanykh ukrainsiv ta tsyvilnoi emihratsii (Chekhiiia, Polshcha, Rumuniia, Yehypet, 1919–1924)*, Kyiv, 2000.
- Nieuważny F., *Ukraińska literatura w Polsce*, [w:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław 1992, s. 1149.
- Vishka O., *Presy ukraïnskoi emihratsii u Polshchi 1920–1939*, Lviv 2002.
- Weretiuk O., *Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1996, t. 3, s. 282–295.
- Wiszka E., *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*, Toruń 2001.

